

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф др Дејан Мирковић
Доц. др Бојан Бојанић
Доц. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-067-0

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Др Љубомир МИТРОВИЋ*

334.73(497.11)
347.726(497.11)

ЗАДРУГЕ И ЗАДРУЖНО ЗАКОНОДАВСТВО У СРБИЈИ

Апстракт: Задругарство у Србији има дугу традицију постојања, али задружни сектор није развијен. Пролазило је кроз различите периоде успона и падова, као резултат историјског наслеђа и законске регулативе која често није ишла у прилог задругарству. Циљ истраживања овог рада јесте да се сагледа задружно законодавство у Србији, од настанка првог закона који је регулисао ову област, а који је усвојен 1898. (Закон о земљорадничким и занатским задругама), до сада важећег Закона о задругама, усвојеног 2015. године, са освртом на три последња закона, приказујући њихове позитивне и негативне стране. Анализа у раду је показала да су Закон о задругама из 1996. и Закон из 2006. године непотпуни и неприхватљиви, имајући у виду друштвено-економске промене до којих је у међувремену дошло, као и нефункционалност недовољне креативности законских решења, нерешени имовинскоправни односи и минимални број оснивача високо постављен, проблем једнаког улога и друго, да је било потребно за будући развој задруга доношење новог закона о задругама. Иако је важећи Закон о задругама (2015) показао донекле побољшање правне регулативе, ипак није претрпео велике промене правно-економског оквира, па је тиме остао на истим позицијама у односу на раније важећи, класични концепт задруге. Аутор у раду такође указује на потребу осавремењавања постојеће законске регулативе новододатним правилима и едукације свих учесника у том процесу, како би задругарство у Србији постало привредно одрживи модел развоја, следећи при томе искуства и европску регулативу 1435/03 Европске задруге.

Кључне речи: *задруга, задругарство, задружно законодавство, Европска задруга, Србија.*

1. УВОД

На основу података Међународног задружног савеза и Уједињених нација у свету данас има више од милијарду задругара, око три милиона задруга у којима је запослено 280 милиона људи и остварује 2,1 билиона америчких долара прихода годишње. Такође, развојем задругарства земље

* Редовни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, ljubomir.mitrovic@pr.ac.rs

ЕУ решиле су бројне проблеме, пре свега социјалне и економске природе (чланство у задругама обухвата преко 22% укупне популације). Када је реч о Србији, која има дугу традицију постојања задругарства, оно нажалост није развијено. Подаци показују да је пред почетак Другог светског рата (1939) у Србији пословало 3674 задруга, док данас „регистровано је око 4500 задруга, од чега су само 2500 активне, а 2000 земљорадничке и које имају 35000 задругара“¹. Подсећамо, до 2017. године Србија је била држава у којој се годишње гасило и по стотину задруга. Разлоге овог стања свакако треба тражити у историјском наслеђу, као и у законској регулативи, која често није ишла у прилог задругарству.

До почетка II светског рата Србија је имала развијен и успешан задружни систем, заснован на различитим типовима задруга и међународним задружним вредностима и принципима. Међутим, задруге су се након Првог светског рата суштински удаљиле од задружних начела и вредности, што је водило деградацији задругарства. Након успостављања социјалистичког друштвено-економског система дуго се експериментисало задругама, тако да анализе прописа из овог периода показују да су задруге биле инструмент државних интереса, а не интереса својих чланова. Такође, задругарство у процесу транзиције (током 1990-тих) није постало актер, него жртва промена друштвено-економског поретка. Последице таквог стања су велике, а посебно то што пољопривредници још увек немају поверења у овај организациони облик пословања и његове институције. охрабрује чињеница да је држава стала на страну обнове и развоја задружног сектора тако што је покренула и исфинансирала пројекат „500 задруга у 500 села“, при чему је основала преко 700 задруга.

Овај рад има за циљ анализу задружног законодавства Србије, од настанка првог закона који је регулисао ову област, а који је усвојен 1898. године – Закон о земљорадничким и занатским задругама, па до сада – Закон о задругама из 2015, са освртом на три последња закона, приказујући њихове позитивне и негативне стране.

Анализа у раду указује да је потребно осавременавање постојећег неправне регулативе новододатним правилима и едукација свих учесника у том процесу, како би задругарство у Србији постало привредно одржив модел, следећи при томе искуства и европску регулативу 1435/03 – Европске задруге.

¹Извор: Милан Кркобабић, министар у Влади Србије и председник Националног тима за препород села Србије, *Како задруге дочекују свој дан*, РТС, 3. јул 2020, 15:44 до 16:00.

2. АНАЛИЗА ЗАДРУЖНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СРБИЈИ

Прве задруге, као посебан правни облик и облик пословног организовања (пре свега занатлија, а затим земљорадника) у Европи појавиле су се средином XIX века (у време либералног капитализма). Наиме, „као облик пословног организовања задругарство је било одговор на процесе и појаве у капитализму, брзог и суровог богаћења слојева власника капитала на једној, и наглог сиромашења других, на другој страни. На те појаве почела је да реагује правно уређена и одговорна држава, али још плодотворније – приватна иницијатива у облику слободне задруге. У том времену капитализам је био друштвеним и економским развојем успостављен и владајући продукциони однос, а држава друштвена формација успостављена и организована на систему строго и доследно примењиваних правних норми, у циљу заштите и потпоре таквог продукционог односа“². Међутим, иако су у себи садржале социјалну компоненту засновану на поштовању одређених моралних правила (узајамна помоћ, солидарност, једнакост свих чланова без обзира на разлике међу њима, честитост, моралност и др.), ипак се не може рећи да су задруге продукт социјалистичког привредног система, како се може наћи и данас код неких аутора³. Први организовани задружни покрети јавили су се прво у Енглеској, а затим и у Француској и Немачкој, иначе земљама које су биле предводнице технолошке револуције у време њеног настанка. Прва задружна удружења појавила су се 1827. у облику потрошачког удружења енглеског лекара Вилијама Кинга (који је на тлу Енглеске основао око 300 задруга), а после тога прва успешна задруга модерног доба основана је као потрошачка задруга сиромашних ткача 1844. године у енглеском месту Рочделу. Из Енглеске, колевке задруга и задругарства почело се ширити европским простором, а затим широм света.

Задругарство у Србији такође има дугу традицију. Задружне идеје у Србији заживеле су паралелно на територији тадашње Србије и Војводине,

²Бранко Маричић, *Задругарство: Чинилац економије или жртва у времену транзиције*, доступно на: <http://sindikalizam.org/wp-content/uploads/2014/09/zadugarstvo-činilac-ekonomije-ili-žrtva-u-venu-tranzicije.pdf>

³Тако у Србији „постоји изражено непознавање значаја и историјата развоја задруга, које се често посматрају у широј јавности као *пропали социјалистички експеримент* из периода СФРЈ. То је донекле разумљиво када се узме у обзир чињеница да се задругарство у време СФРЈ *одметнуло* од међународних задружних вредности и принципа (...) чиме је изгубило свој идентитет“. Извор: Владимир Закић, Марија Николић, *Финансијска подршка државе задругама у Србији*, Школа бизниса, бр. 1/2012, стр. 162, 163.

која је до 1918. била у саставу Аустро-Угарске⁴. Тако је само две године касније од оснивања потрошачке задруге у Рочилду (1846) настао први облик удруживања са елементима кредитних земљорадничких задруга (*Gazdovský spolok*) у Бачком Петровцу (основао словачки просветитељ Стефан Хомола). Подсећамо, задруга у Бачком Петровцу (који је тада био у саставу Аустро-Угарске) је трећа задруга у свету: прва Рочдел – Енглеска (1844) и друга Саботиште – Словачка (1845). А прва кредитна земљорадничка задруга у Краљевини Србији основана је 29. 3. 1894, са 29 земљорадника у селу Вранову код Смедерева, која је послужила као модел брзог развоја ове врсте задруга, а са циљем да се заштите сиромашни сељаци од зеленаша и комерцијалних шпекуланата. Треба истаћи да су кредитне земљорадничке задруге у Србији формиране као Рајфајзенове задруге (тип) у Немачкој. Наиме, рад ове задруге заснивао се на начелној добровољности и равноправности мушкараца и жена, политичке и религиозне неутралности. Имовину задруге су чинила следећа три дела: оснивачки улози, недељиви улози и неплаћене камате на позајмице које је задруга давала члановима. Чланови задруге морали су да поштују морална начела (принцип поштења), пре свега у плаћању удела штедних улога и камата. Задругари су били неограничено и солидарно јемци за обавезе задруге целом својом имовином, фондови задруге били су недељиви, територија пословања ограничена, а функције у задругама су биле волонтерске. Задруга у Бачком Петровцу остаће упамћена по својим аутономним (пионирски формулисаним) задружним принципима, које је усвојио XIV Конгрес Међународног задружног савеза (МЗС), у Лондону (1934), као аутентичним принципима задружног рада.

Треба истаћи да се задругарство у ондашњој Србији развијало у градским и сеоским срединама. Градско задругарство свој развој започиње 1870. године, када је и основана прва градска задруга *Прва дружина за потрошњу*, у Београду, а чији је циљ избегавање посредника у промету и везује се за име Светозара Марковића и његових сарадника, а обухвата период оснивања првих потрошачких, произвођачких и кредитних задруга. Потом следе Прва столарско-браварска дружина (1870), Прва кројачка дружина (1871), Прва опанчарска дружина (1871) и Прва поткивачка дружина (1871). Такође, на територији Војводине основана је Српска задруга за међусобно помагање и штедњу (1870), са седиштем у Новом Саду и на челу са Светозаром Милетићем.

Када је реч о задругама на селу у Србији настају крајем XIX в. у форми кредитних земљорадничких задруга. Наиме, након оснивања Прве

⁴Задруге на подручју ондашње Војводине су пословале по аустро-угарском законодавству, одн. према угарском Трговинском закону из 1875, који је једним поглављем био посвећен регулисању рада задружних организација.

кредитне земљорадничке задруге у Вранову (1894) код Смедерева, број задруга исте године био је пет⁵, да би се непрекидно повећавао, што је довело до оснивања Главног савеза српских земљорадничких задруга у Смедереву (1895), који представља један међу првих десет основаних у свету. Исте године утврђени су први изворни међународни задружни принципи (енг. Statement on the Co-operative Identity), на Првом оснивачком конгресу Међународног задружног савеза (енг. The International Cooperative Alliance - ICA), у Лондону (1895), на коме је било само 13 држава оснивача овога савеза, међу којима је узела учешће и Краљевина Србија (заједно уз Америку, Немачку, Енглеску, Француску, Италију, Холандију, Данску, Швајцарску, Белгију, Аустралију, Аргентину и Индију). Српску делегацију представљао је Михајло Аврамовић, професор задругарства на Пољопривредном факултету у Београду (слови за родоначелника српског задругарства, јер је дао огроман допринос развоју и афирмацији задружних идеја, покрета, задруга као таквих). Након три године (1898) Савез српских земљорадничких задруга пресељен је у Београд. Исте године (3. 12. 1898) краљ Александар I донео је први Закон о земљорадничким и занатским задругама. Закон је био веома напредан и концепиран у либералном духу. Тако, према овом Закону за оснивање задруге потребно је најмање 10 оснивача који пуноправно располажу својом имовином. Задруге су се могле оснивати са уделима или без удела чланова, са ограниченом и неограниченом одговорношћу задруга. Органи задруге су били скупштина, управни одбор и надзорни одбор. Закон је регулисао и питање оснивања и рад задружних савеза, а који су обављали послове ревизије⁶.

У Краљевини Србији поред Закона о земљорадничким и занатским задругама задружно законодавство чинили су и Закон о ослобађању земљорадничких задруга од поштанских такса (1899) и Закон о потпомагању земљорадничких задруга (1900). Такође, све до усвајања јединственог Закона о привредним задругама (24. 9. 1937) усвојени су парцијални прописи: Уредба о набављачким задругама државник намештеника (1920). Закон о задругама државних службеника (1922), Закон о оснивању аграрних заједница као задруга (1922) и Закон о пољопривредном кредиту (1925), који је омогућио формирање месне и обласне задруге за пољопривредни кредит. Већ 1927. дошло је до промене правца рада Главног савеза српских земљорадничких задруга, са „смедеревског правца“ (1894-1929) на тзв. „пожаревачки правац“ који траје све до 1945. године. Убрзо, дошло је до оснивања Главне земљорадничке кредитне задруге (1935) у саставу Главног

⁵У Војводини је 1868. основана задруга у Тителу; 1869. у Ердевику и Пимницама; 1883. у Руми, итд. Извор: www.yasav.org.rs/istorijat.htm.

⁶Чл. 2, ст. 1; чл. 3; чл. 7 т. 7 Закона о земљорадничким и занатским задругама, Српске новине, 16.12.1898.

савеза земљорадничких задруга, а која је почела са радом 1938. Истовремено, радило се (1920-1937) на доношењу закона о земљорадничким задругама, познатом као Закон о привредним задругама, а који је донет 11. 9. 1937. године⁷.

Треба истаћи да је у Краљевини Србији 1900. године постојало око 250 задруга. Овај број је удвостручен за 5 година (1905), да би пред почетак Првог светског рата (1914) било 782, а 1920. радило је 800, односно (1922) 1258 задруга. Развој задругарства настављен је и у периоду између Првог и Другог светског рата, посебно у условима светске економске кризе (1932), тако да је у Србији (1939) било укупно 3674 задруге (1077 кредитних, 1819 набавно-продајних и 751 осталих)⁸. На то су утицали друштвено-економски услови у Европи и свету крајем XIX и почетком XX века (пораст пореза и других обавеза према држави, уситњеност поседа, затим привредна и тржишна нестабилност, последице инфлације и сл.) који су стално сиромашили сељаштво. Такав тренд се задржао и у наредном периоду, па је задругарство у Србији имало тренд успона, али и падова и стагнације. У том контексту, како у свету тако и на нашем простору „због ширења задругарства и повећања броја основаних задруга, као и због њиховог привредног значаја у XX в., задружно право није остало само у сфери остваривања правних могућности, правног облика за остваривање одређених привредних интереса, већ је постало средство за остваривање привредних, социјалних и политичких циљева⁹.

Чињеница је да Закон о привредним задругама представља прекретницу у задружном законодавству између два светска рата, тиме што је објединио задругарство на просторима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а који је започет оснивањем Главног задружног савеза у Београду, 14. 6. 1919. године. Закон о привредним задругама (1937) омогућава да задругу могу да оснују најмање 10 лица која неограничено располажу сопственом имовином и која писмено изјаве да желе да оснују задругу. Делатност задруге може бити сваки незабрањени рад који омогућава задругарима стварање профита. Органи задруге су скупштина, управни одбор и надзорни одбор. Скупштина је највиши орган где право одлучивања у погледу доношења пословних одлука задругари реализују лично. Задруга, као и код Закона о земљорадничким задругама (1898) има обавезни резервни фонд, који је намењен искључиво за покриће губитка, на основу одлуке

⁷Закон о привредним задругама, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 217 од 24. 9. 1937. године.

⁸Вукашин Бегенишић и сар., *Век и по задругарства*, Задружни савез Југославије, Београд, 1995, 23, 24.

⁹Љубиша Дабић, *Задруге као посебан правноорганизациони облик(упоредноправни приступ)*, Право и привреда, Београд, 4-6/2011, 128.

решења скупштине. Уколико су сви фондови попуњени, пословни вишак се дели задругарима. Овај закон уводи разлику између имовине задруге и имовине задругара. Значајни недостаци овог закона су у томе што држава има видно мешање у задружне активности и што закон није успео да успостави неке од задружних принципа који су у пракси често нарушавани. Познато је да су у току Другог светског рата већи број задруга и задружних савеза прекинули рад, услед ратних разарања и поремећаја у привредном и економском животу земље.

Значај задругарства, одн. задружних организација у развоју привреде и ревитализације пољопривреде испољава се и признавањем задружне својине Уставом ФНРЈ из 1946. Уставом је прецизирано да постоје три својинска облика: државна, одн. касније друштвена имовина, имовина задружних организација и имовина приватних физичких и правних лица. Исте године (1946) усвојен је Основни закон о задругама, који уводи модел сељачке радне задруге (СРЗ) у пољопривреди Србије. Подлога за настанак ових задруга био је Закон о аграрној реформи и колонизацији, који је донет 1945. године. Иначе, детаљније регулисање рада сељачких радних задруга регулисано је Основним законом о земљорадничким задругама из 1949. године, који није био у сагласности са основним принципима задружног пословања да задруга управља пољопривредницима, одн. задругарима, а не они задругом. Поред тога, задруге су постале инструмент у служби принудног откупа пољопривредних производа. На тај начин, откуп пољопривредних производа, као и набавка репроматеријала, остваривани су под условима којима су били осигурани економски интереси запослених у задругама, док је интерес носилаца производње потпуно маргинализован.

Поред Основног закона о земљорадничким задругама, исте године (1949) усвојено је 39 законских докумената који се односе на задруге: 17 упутстава, 7 решења, 5 уредби, 4 правилника, 4 наредбе и 2 закона¹⁰. Међутим, нови изабрани концепт привредног развоја у Србији темељио се на марксистичком концепту привредног развоја, који је у први план стављао развој индустрије, а који ће касније развијати остале секторе привреде и стога се ишло на екстракцију дохотка из пољопривреде у корист индустријализације земље¹¹. Поред тога „резултат активног ангажовања државе и њених релевантних институција у организовању и управљању у пољопривредним задругама за пољопривреднике били су крајње неповољни,

¹⁰Извор: www.sluzbenilist.co.yu

¹¹Славка Митровић, *Допринос пољопривреде у развоју Србије*, докторска дисертација, Универзитет у Приштини, Пољопривредни факултет, Лешак, 2016, стр. 44.

пре свега због уочљивог удаљавања од суштине задружних идеја, вредности и принципа¹².

Када је реч о Основном закону о земљорадничким задругама (1949) треба истаћи да је предвиђао два типа земљорадничких задруга: опште земљорадничке задруге (ОЗЗ) и сељачке радне задруге (СРЗ), а које су биле по угледу на совјетске колхозе. Напомињемо да су СРЗ у аграрној теорији оцењене као неповољан облик, с обзиром на то да су имале неповољан утицај на земљорадничко искуство, што је и време показало. Иначе, основни задатак СРЗ био је да пружи већу прехранбену сигурност и егзистенцијалну извесност сеоског становништва. Основна (главна) разлика између ОЗЗ и СРЗ огледа се у (не)постојању добровољности уношења приватне својине у задругу. Наиме, чланови СРЗ морали су да у задругу унесу целокупну имовину која се користи у пољопривредној производњи¹³. Међутим, чланови ОЗЗ могли су у целости задржати своја лична газдинства, одн. уношење њихове имовине у задружну економију било је добровољно¹⁴. Задругарство је у потпуности било у функцији социјалистичке изградње и преображаја пољопривреде. Дакле, како је професор Михајло Вучковић рекао својим студентима: „Принципи изградње социјалистичке државе данас су за нас и задружни принципи“. Нема сумње да је ова теза важила за теорију и праксу задругарства до распада СФРЈ (1945-1990). Заправо, из праксе задругарства тог периода постепено је нестајало задружно чланство, удели, јемства, задружна самоуправа и низ других садржаја који су били везани за предратно задругарство. Услови за развој задругарства (посебно земљорадничког) били су врло неповољни, и док се задругарство у свету развијало, оно је у Србији нестајало. Србија је до 2017. године била земља у којој се годишње гасило по стотину задруга¹⁵. Генерално посматрано, развој задругарства у времену 1945-1990. можемо анализирати кроз три периода. Први је од 1945. до 1953, други од 1953. до 1974. године и трећи период од 1974. до 1990. године.

Већ је речено да смо у периоду од 1945. до 1953. године следили искуства прве земље социјализма – Совјетски Савез, формирањем сељачких радних задруга (СРЗ), организованим по угледу на совјетске колхозе, где је чланство било често обавезно и принудно. Можемо рећи да су ове задруге

¹²Катарина Марковић, *Пољопривредно задругарство у Републици Србији – стање и перспективе*, Летопис научних радова, бр. 1, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2007, 116.

¹³Чл. 64, 66 и 67 Основног закона о земљорадничким задругама, Службени лист ФНРЈ, бр. 49, 9.6.1949.

¹⁴Чл. 54 Основног закона о земљорадничким задругама, Службени лист ФНРЈ, бр. 49, 9. 6. 1949.

¹⁵Бранислав Гулан, *Земљорадничко задругарство у функцији развоја пољопривреде и села*, Макроекономија, окт. 2017.

мање-више напредне за ово време, али почетком 1953. године укинуте су и формиране су опште земљорадничке задруге – ОЗЗ, у којима је чланство било добровољно. То је време укидања обавезног откупа и преласка на уговорни и слободан откуп пољопривредних производа. Устав из 1953. године, као и економске реформе до 1965. значајно су ослабили задружни сектор у Србији. Расформирање сељачких радних задруга (СРЗ) започело је исте године (1953) на основу Уредбе о имовинским односима и реорганизацијом сељачких радних задруга¹⁶. Ова уредба је била повезана са Законом о земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земљишта пољопривредним организацијама, а који је донет такође 1953. године¹⁷. До 1957. је реорганизовано преко 2000 СРЗ, чиме је и окончана прва послератна фаза у развоју задругарства Србије. Већ 1957. донесена је Резолуција Савезне Народне Скупштине о развоју социјалистичке кооперације као облику социјалистичке реконструкције пољопривреде, чиме почиње нова етапа у развоју задругарства, праћена и одговарајућим законским решењима о месту и улози општих земљорадничких задруга. Опште земљорадничке задруге (ОЗЗ) свој процват доживљавају у периоду кооперација. ОЗЗ и кооперација постају вишедеценијски пратиоци развоја пољопривреде и задругарства. Оне су допринеле пољопривредној производњи и разноврсности живота на селу, подижући мале електричне централе, организујући пољопривредну саветодавну службу, локалне занатске радионице, здравствену заштиту становништва, образовне курсеве и разноврсна културна дешавања¹⁸. Треба истаћи да су рад ОЗЗ у периоду 1957-1963. регулисали следећи правни акти: Уредба о земљорадничким задругама (1954), Резолуција о перспективном развоју пољопривреде и задругарства (1957) и Уредба о земљорадничким задругама (1961). Поред тога, на снази су били и многи други прописи, правилници, наредбе, одлуке, упутства и сл. Нема сумње, наведени правни акти, као и други представљали су одбрамбени механизам и алат за функционисање ОЗЗ све до 1965. године, када је привредна реформа десетковала задруге, дајући могућност земљорадницима да успостављају производно-економске односе са другим привредним субјектима.

Доношењем Закона о организовању јединствених привредних комора (1962) почиње процес спајања (интеграције) појединачних задруга са великим друштвеним пољопривредним предузећима, одн. комбинатима, а са

¹⁶Види чл. 21 Уредбе о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга, Службени лист ФНРЈ, бр. 14/53 и 20/54.

¹⁷Види чл. 3 Закона о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивање земље пољопривредним организацијама, Службени лист ФНРЈ, бр. 22/53.

¹⁸Види: Јеремија Симић, Улога задругарства у развоју пољопривреде и села, 100 година земљорадничког задругарства Србије, ЗСС, Београд, 1994, стр. 74 – 82.

циљем да задруге на тај начин допринесу унапређењу пољопривредне производње. Овај процес траје до 1980. године, чиме су и својинска права над богатом задружном имовином пренесена у друштвени сектор. Правни основ овог процеса дат је у Уставу СФРЈ из 1963.¹⁹ године, где се задруга изједначаје са предузећем и престаје да има задружну природу.

Године 1965. донет је Закон о пољопривредним задругама који је требало да представља нормативни основ за унапређивање пољопривредне производње. По одредбама овог закона скупштина задруге није највиши орган, будући да се одржава само једном, приликом оснивања задруге и потом уопште не учествује у раду задруге, а органи управљања су: задружни савет, управни одбор и директор, чија су права и дужности дефинисани прописима који важе за радничке савете предузећа²⁰. Задруга се формира из средстава која јој држава да на коришћење. То значи да улози задругара потпуно губе значај и уопште се не помињу у овом закону. Такође, губи се осећај за задругарство, а проблем се решава прикључивањем задруга пољопривредним предузећима, одн. комбинатима (што ће убудуће и бити образац за гашење задруга).

Од 1970-тих година створена је клима за развој самоуправљања и оријентација ка удруженом раду. Задружна регулатива, која је произашла из Устава СФРЈ из 1974. обухвата Закон о удруживању земљорадника (1974), потом Закон о удруженом раду (1976) и поновно усвојене законе о удруживању земљорадника (1979), који представљају ревидиране истоимене законе из 1974. године. Дати друштвени сектор је условио да својина буде свачија и ничија (без титулара), а са тиме произвешће и привредну, економску, социјалну и политичку кризу. Отуда је било потребно да се крене у нове реформске процесе, засноване на тржишном концепту привређивања. Наиме, процес друштвено-економске транзиције, који је почео крајем 80-тих година прошлог века означио је нову етапу у развоју задружног сектора у Републици Србији (са радикалним преокретом и повратком са социјалистичких на тржишне услове привређивања). У овом периоду дефинисано је низ аката и прописа који уређују задругарство, а посебно – враћају задругарству основне принципе (начела).

Тако, Закон о предузећима из 1988²¹, а допуњен 1989. и 1990. године укида ОУР-е и захтева да се поново оснују задруге као једини и најзначајнији облик економског организовања земљорадника. Такође, у Србији је 1989. донет Закон о задругама и Закон о земљорадничким

¹⁹Члан 14, 21 и 22 *Основног закона о пољопривредним задругама*, Службени лист СФРЈ, број 13/65, 1965.

²⁰Види *Устав СФРЈ*, Службени лист СФРЈ, број 14 од 10. 4. 1963.

²¹Амандманима на Устав СФРЈ из 1988. као равноправни облик својине поново се уводи *задружна својина*.

задругама. По Закону о задругама омогућено је формирање земљорадничких задруга као самосталних правних лица. Исто тако, Законом о начину и условима враћања имовине стечене радом и пословањем задруга и задругара после 1. јула 1953. године из 1990. утврђена је обавеза да се имовина ранијих задруга пренета у пољопривредна предузећа и комбинате – врати задругама. Како највећи део имовине задруга по одредбама Закона из 1990. није враћен задругама²², питање повраћаја задружне имовине настојали су решити новим Законом о задругама (СРЈ) из 1996²³.

Закон о задругама из 1996. обавезује да се имовина ранијих задруга, која је организационим и статусним променама пренета без накнаде другим корисницима, мора вратити задругама чија је имовина била²⁴. Међутим, „није им враћена до данас, дакле до почетка 2019. године, јер сиромашна држава са БДП-ом од око 40 милијарди долара нема новца, а за сада ни воље да то уради“²⁵. Иначе, овај закон се позива на задружне принципе, наводећи само неке од њих, међутим, они нису у целини разматрани у самом тексту закона. Законом се предвиђа 10 (десет) оснивача, осим код стамбене задруге код које се предвиђа чак 30 оснивача. Оснивачи, одн. задругари могу бити само физичка лица, удели су једнаки и дефинисани задружним правилима, а сваки члан може имати само један глас. Овим законом омогућено је пословање задруга са чланаринама, које се за разлику од улога не враћају. Задружним правилима је одређен значајан број питања, као што је висина улагања у обавезни резервни фонд, формирање других фондова и начин расподеле добити. Закон прописује задружне савезе који испуњавају одређене услове, спроводе обавезну експертну задружну ревизију. Исто тако, предвиђа се да имовина преостала после гашења задруге, по намирењу повериоца и враћања удела – буде пренесена надлежном задружном савезу за оснивање нове задруге на истој територији на којој је пословала задруга која је угашена²⁶. Наведени Закон о задругама (1996) и поред тога што је имао извесне недостатке, можемо рећи да је представљао солидно решење (дошло је у овом периоду до повећања броја задруга, са 471 на 536 задруга у Централној Србији и са 189 на 318 у Војводини²⁷), али се доследно није

²²Вид. Закон о задругама, Службени лист СФРЈ, број 3/90.

²³Бранислав Гулан, *Задругарство у Србији, од оснивања до данас - 2018*, Макроекономија, 19. 2. 2018.

²⁴Закон о задругама, Службени лист СРЈ, број 41/1996.

²⁵Бранислав Гулан: *Задругарство у свету и у Србији од оснивања до данас*, извор: <https://asinfo.info/zadugarstvo-u-sveu-i-u-srbiji-od-osnivanja-do-danas.25/05/2020>.

²⁶Марија Николић, Јасмина Арсенијевић, *Компарација Закона о задругама у Републици Србији и земљама у окружењу*, Регионална научностручна и бизнис конференција, Лимен 2015, Зборник радова Лидерство и менаџмент држава, Предузеће Предузетник, 2015, стр. 245.

²⁷Пољопривредна предузећа и земљорадничке задруге, Билтен, СЗС, Београд, 1999.

примењивао. Наиме, многе задруге нису пословале у складу са задружним вредностима и принципима. Такође, нередовно спровођење задружне ревизије, као и њено ограничено дејство омогућило је овакво понашање. Отуда и немогућност задруга да очувају своју аутономност, самоуправу и демократичност²⁸.

Након 10 година питање задруга као посебне врсте привредних организација уређено је путем новог Закона о задругама из 2006. године. Њему је претходио Закон о задругама донет 2005. Треба истаћи да је у поменутом закону садржано више одредби прописа о задругама из ранијег периода (почев од 1996. године). Према Закону о задругама из 2006. задругари могу бити само физичка лица, одн. задругу оснивају само физичка лица. Правна лица не могу бити чланови задруге, али допушта се могућност да задруга обавља послове и са незадругарима и за незадругаре, уколико је то у интересу задругара²⁹, а удели су једнаки и дефинисани заједничким правилима. На основу једнаких удела сваки члан задруге има једнако право гласа, одн. управљања задругом (право на један глас)³⁰. То ће свакако у значајној мери ограничити развој задругарства. Удели задругара образују задружну својину, заједно са средствима оствареним радом и пословањем задруге и средствима које задруга стекне на други начин³¹. Задруге се могу оснивати у различитим областима у којима се интереси појединих лица могу остварити на принципима задругарства. У истом закону се не говори посебно о принципима задругарства, осим веома уопштено³², или се могу претпоставити из његовог садржаја.

Задруга се оснива уписом у посебан регистар³³. Законом се прописује и оснивање задружних савеза, на основу уговора о оснивању и утврђивању правила савеза³⁴. Задруге су подложне задружној ревизији, коју врше задружни савези. Задруга остварену добит расподељује у своје фондове. По овом закону најпре се издвајају средства за обавезни резервни фонд. У складу са задружним правилима овај фонд уноси део добити, а који је намењен покрићу губитка, ако се буде појавио у пословању. Такође, део добити може се издвојити и у наменске фондове, чиме би се вршило и

²⁸Види: Љубиша Дабић, *Задружна ревизија у Републици Србији са освртом на Закон о ревизији аустријских задруга*, Прва научна конференција „Савремено задругарство у Србији“, Кнић, фебруар 2019.

²⁹Види члан 8 *Закона о задругама*, Службени гласник РС, број 34/2006.

³⁰Види чл. 50, став 2 и чл. 29, став 2, *Закона о задругама*, Службени гласник, бр. 34/2006.

³¹Чл. 49, ст. 2 и чл. 50, ст. 2 *Закона о задругама*, Службени гласник РС, бр. 34/2006.

³²Види чл. 1 *Закона о задругама*, Службени гласник РС, број 34/2006.

³³Види чл. 4, тачка 6 *Закона о регистрацији привредних субјеката*, Службени гласник, бр. 55/2004, 61/2005, 111/2009.

³⁴Види чл. 68 – 74 *Закона о задругама*, Службени гласник, број 34/2006.

увећање имовине задруге. Заправо, посебно важно – дошло би до јачања способности самофинансирања задруге, односно смањења потребе за коришћењем неповољних банкарских кредита³⁵.

Дуго очекивани нови Закон о задругама усвојен је крајем 2015. године (ЗОЗ), а ступио је на снагу почетком 2016. Овим законом учињена су унапређења у односу на претходни Закон (2006), али има и недостатака, с обзиром на то да нису усклађене значајне одредбе прописа о задругама са регулативом задруга у економски развијеним земљама, посебно земљама ЕУ.

Према Закону о задругама (2015) Србије, задругу може да оснује најмање 5 пословно способних физичких лица, с тим што осниваче не могу чинити лица која живе у заједничком домаћинству са оснивачем³⁶. Оснивачи и задругари могу да буду домаћа и страна физичка лица, у складу са законом³⁷. Дакле, и овог пута наш Закон о задругама јасно остаје непромењен по питању лица која могу основати задругу – физичка могу, правна не могу бити оснивачи. Такође, у члану 2 је записано да је задруга правно лице и она постаје правно лице уписом у регистар који води орган надлежан за послове регистрације привредних субјеката. Задруга као посебно правно лице не може бити организована као привредно друштво, или као други облик организовања, нити се може припојити привредном друштву, или другом правном лицу које није задруга, нити променити облик у привредно друштво, или друго правно лице³⁸.

За разлику од претходног Закона о задругама (2006), који је само дотакао задружне вредности и принципе, садашњи (важећи) Закон о задругама наводи и детаљно их образлаже. Оно што задруге чини посебним обликом привредних организација и што одваја задруге од других облика привредних организација јесу задружни принципи. Принципи су елемент задружног идентитета и од њих зависи пословање задруга. Да ли су задруге радиле по задружним принципима може се утврдити на основу задружне ревизије која је садржана у Закону (2015), мада је била садржана и у претходним (2006. и пре њега 1996). Задружна ревизија коју обавља задружни савез (мора да поседује дозволу издату од стране Министарства привреде) је више од стандардне финансијске ревизије. Задружна ревизија пре свега има за циљ да потврди или верификује усаглашеност са задружним принципима, задружним вредностима и релевантном легислативом³⁹. Закон о задругама (2015) омогућава да „задруге се могу оснивати као земљорадничке или пољопривредне, стамбене, потрошачке, занатске, радничке, студентско-

³⁵Види чл. 56 – 58 *Закон о задругама*, Службени гласник, број 34/2006.

³⁶Чл. 15, ст. 1 и 2 *Закон о задругама – ЗОЗ*, Службени гласник, број 112/2015.

³⁷Чл. 15, ст. 3, *ЗОЗ*.

³⁸Чл. 5, ст. 2, *ЗОЗ*.

³⁹Вид. Чл. 80 *ЗОЗ*.

омладинске, социјалне, здравствене, како и друге врсте задруга за обављање производње, промета робе, вршења услуга и других делатности⁴⁰. Ово показује да постоји велика слобода у формирању задруга. Заправо, задруге се могу оснивати и за обављање других делатности које нису забрањене законом⁴¹, што значи да задруга може обављати законом дозвољене делатности⁴². Међутим, важећи Закон о задругама не омогућава да задруге спроводе трансакције кредита, што значи да депозитне и кредитне трансакције обављају банке⁴³. Немогућност оснивања штедно-кредитних задруга је кључни недостатак нашег важећег Закона о задругама (2015), јер је то најважнији извир финансирања данашњих задруга у развијеним земљама. Према Закону о задругама (2015) основни капитал задруге чине улози задругара, или чланарине – ако се задруге оснивају без улога задругара. Иначе, улози не морају бити једнаки, а могу бити новчани и неновчани. Задругар може имати само један улог у задрузи и улог задругара не може се преносити правним послом⁴⁴, чиме се спречавају злоупотребе и изигравање закона.

Ова законска одредба у односу на претходни Закон о задругама (2006) даје могућност за развој задругарства. Наиме, чињеница је да интереси задругара (по обиму и вредности) нису једнаки, па нема ни потребе за једнаким уделитема и једнаким бројем гласова, када је реч о управљању задругом. Како је важећим Законом о задругама уведена новина да није могуће оснивање задруге без улога (што је случај са оснивањем Европске задруге) и утврђен је минимални оснивачки капитал од 100 динара⁴⁵ (код Европске задруге је 30.000 евра), а који се може повећати и смањити, али не испод минималног оснивачког капитала, и то одлуком скупштине задругара⁴⁶. Имовина задруге је у задружној својини, а имовину задруге чине право својине на покретним и непокретним стварима, новчаним средствима и хартијама од вредности (ово су елементи задружне својине) и друга имовинска права⁴⁷. Законом о задругама (2015) даје се могућност задругарима да имају једнако право гласа, примењујући задружни принцип „један задругар – један глас“⁴⁸. Одлуке се доносе већином од укупног броја

⁴⁰Чл. 10, ст. 1, ЗОЗ.

⁴¹Чл. 11, ст. 14, ЗОЗ.

⁴²Чл. 9, ст. 1, ЗОЗ.

⁴³Чл. 4 Закона о банкама, Службени гласник РС, бр. 107/2005.

⁴⁴Вид.: Марија Николић, Владимир Закић, Владимир Тасић, *Ревитализација штедно-кредитних задруга у Србији*, Банкарство, Vol. 47, број 2, 2018 (70 – 91).

⁴⁵Чл. 203ОЗ.

⁴⁶Чл. 21 ЗОЗ.

⁴⁷Чл. 53, ст. 3, 1. ЗОЗ.

⁴⁸Чл. 33 ЗОЗ.

присутних чланова, осим у случајевима ако овим законом није другачије одређено – да одлуке доноси квалификована већина⁴⁹. Међутим, овај принцип (правило) није више непроменљив. Могућа су одступања и по правилу она су потребна када задруга има инвеститоре. Јединствено (универзално) правило је да сваки инвеститор (задругар) има један глас, осим ако то није другачије одређено правилима. На крају, према Закону о задругама (2015) у расподели добити задругари учествују у складу са принципом економског учешћа⁵⁰ чланова, и то са њиховим уделом у задрузи и са вредношћу извршеног промета који се преноси преко задруге, покривајући губитке пренесене из ранијих година, расподељујући добит у фондове за различите намене, ако су образовани (резервни фонд, задружни фонд за инвестиције и друге сврхе)⁵¹. Дакле, према Закону о задругама (2015) добит се расподељује у резервни фонд, односно фондове различите намене, ако су образовани, што значи да је овај фонд необавезујући, опциони. Овим су задруге растерећене обавезом оснивања обавезног резервног фонда и заробљавања средстава у њему, чиме се повећава капитал у задружном сектору.

3. ПЕРСПЕКТИВЕ ЗАДРУЖНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СРБИЈИ

Савремено задругарство претрпело је велике промене, тако да задруге у развијеним земљама су све више организоване као друштва капитала. То још више ствара проблеме привредама у транзицији, што значи и српском задругарству, јер су наше задруге организоване као друштва лица. Заправо, задруга којој је признато својство посебног привредног друштва, доведена је у неравноправан положај на тржишту, у односу на друга незадружна привредна друштва. Нема сумње, задруге у Србији треба да буду организоване тако да задовоље економске интересе својих чланова, као и услове тржишта. Наиме, да би задруге организоване и ефикасније деловале на домаћем и страном тржишту и тиме биле део интегративних процеса, неопходно је да се побољша њихов правни положај и оквир новододатним правилима (која су у сагласности са последњим кретањима у области организовања и пословања задруга – Европска задруга), јер Закон о задругама (2015) није извршио суштинске промене у односу на раније важећи класични концепт задруге као *sui generis* удружења.

Чињеница је да задружна начела на којима почива традиционална (класична) задруга, где је и наша задруга, дају потврду о правној природи

⁴⁹Види чл. 35, ст. 2 и чл. 36, ст. 1 ЗОЗ.

⁵⁰Види чл. 4, пар. 3 ст. 3, ЗОЗ.

⁵¹Види чл. 58, 59 ЗОЗ.

задруге и она нису у сагласности са измењеним задружним начелима, која се углавном могу наћи у Уредби ЕУ-1435/03⁵², а чији је циљ да се важећа начела о задругама приближе одговарајућим која су применљива на предузећа. Наиме, „самопомоћна функција као филантропска, хуманистичка и демократска матрица остала је и данас дубоко уткана у унутрашњу структуру задруге, без обзира на то у којој мери се усавршавала њена тржишна функција, прилагођавајући задругу променама које доноси савремени развој привреде. Ове специфичности задруге одражавају се и на елементе њеног правног положаја, као и на њено појмовно одређење и природу њеног правног субјективитета⁵³. Заправо, промене до којих долази са еволуцијом задруге проширују и оснажују задругу као специфичног привредног субјекта, затим уводе нова правила (појмове, категорије), али се тиме не мења њена бит. На крају, задруга у Србији издржала је тест времена, опстала је до данашњег дана, а у развијеном свету (Европској унији) остварује импозантне резултате. Нема сумње, због очувања духа и доследног поштовања задружних принципа, као и због ефикаснијег суочавања задруга са мултинационалним компанијама у процесима глобализације и либерализације трговине, хармонизација задружног права постаје неминовност.

Да би се правна регулатива српске задруге приближила правној регулативи Европске задруге, потребно је: ревидирати став о задрузи, да чланови могу бити и физичка и правна лица (у ограниченом броју правна лица могу бити чланови задруге), чиме би се појачала функција самофинансирања задруге, а и подигао ниво стручности пословања и управљања задругом; релативизовати ефекат принципа „један члан – један глас“, заправо – уредити право задруге на више гласова у скупштини (до одређеног нивоа) уколико је члан у задругу унео већи улог, чиме би се обезбедила његова већа заинтересованост за пословање задруге, самим тим и јачање функције самофинансирања задруге и др.; уредити могућност да задругом управљају поред задругара још и кооперанти запослени у задрузи, као и трећа лица (али у ограниченом броју), а све у циљу да се повећа демократичност у задрузи и да би се дошло до повећања ефикасности привређивања задруге; уредити могућност поновног оснивања штедно-кредитних задруга, које у државама ЕУ представљају кључни фактор финансирања задружног сектора: уредити могућност оснивања посебно женских задруга (ИСА има посебан комитет за ову врсту задруга); јачање система задружне ревизије у циљу провере и потврде да ли су задруге радиле

⁵² Council Regulation (EC), № 1435/2003, july 22nd on the Statute for a European Cooperative Society (SCE).

⁵³Мирслав Витез, *Неки аспекти корпоративног управљања задругом*, Право – Теорија и пракса, Правни факултет за привреду и пословање, Нови Сад, бр.1-3/2018. стр. 20.

по задружним принципима и контроле законитости пословања задруга, затим спречавања злоупотреба, унапређење рада задруга, остваривање права на подстицаје и др.

На крају, треба истаћи да будуће место и улога пољопривредног задругарства биће одређено, пре свега – садашњим начином његовог реструктурирања и то на свим нивоима организованости (од локалног и регионалног, до националног и међународног). Зато, поред јачања правне регулативе потребне су промене у начину организовања задруга, који већ постоји у земљама Европске уније. Србији, као аграрној земљи потребна је модернизација задругарства, али не само повећањем броја задруга, већ и подизањем њиховог квалитета – едуковати кадар за вођење пословања задруга, уз стално пропагирање задружних вредности.

4. ЗАКЉУЧАК

Спроведена анализа и упоређења у задругарству Србије од настанка до данас указују на периоде успона и падова, као резултат историјског наслеђа и неадекватне законске регулативе, која често није ишла у прилог задругарству. Анализирајући законе о задругама утврђено је да је Закон о задругама из 1996. имао одређене недостатке, јер се није доследно примењивао, одн. није омогућена примена свих његових одредби, а што је онемогућило веће ефекте, јер је представљао солидно решење у пословању наших задруга. Поред тога, он је у међувремену превазиђен, јер су се привредни амбијенти, одн. друштвено-политички и економски услови у којима је донет – значајно изменили, те су његове одредбе, како се показало у пракси – неприменљиве у савременим условима привређивања.

Такође, Закон о задругама из 2006, поред тога што је саржао више одредби прописа о задругама из Закона о задругама из 1996. године, његова недовољна креативност, извесна неусклађеност са регулативом Европске задруге, као и слаба развијеност задругарства у нашој земљи, наметнули су потребу уређења питања задруга новим законом, који је донет 2015. године. Анализа је показала да Закон о задругама (2015) има позитиван тренд у приближавању законодавству Европске задруге. Новине овог закона се односе: на износ основног капитала, на то да улози задругара не морају бити једнаки, да се улог задругара не може преносити правним послом, на то да је поједностављен начин оснивања и организовања задруга – могу их оснивати најмање пет пословно способних физичких лица, задруге су растерећене обавезе оснивања обавезног резервног фонда, а дата је и могућност оснивања нових задруга, укључујући специјализоване и сложене.

Међутим, поред тога што је Закон о задругама (2015) донео одређена унапређења, ипак има и недостатака. Наиме, и овог пута наш последњи Закон о задругама остао је непромењен по питању лица која могу оснивати задругу.

Тако је задруга правно лице које представља посебан облик организовања физичких лица, што значи – правна лица не могу оснивати задруге. Важећи Закон о задругама вратио је дух задругарству, али није задружну имовину. То је најзначајнија ставка која се помиње у важећем Закону о задругама. На крају, кључни недостатак последњег закона о задругама је одсуство могућности оснивања штедно-кредитних задруга, које су најважнији извор финансирања задруга у државама Европске уније. Морамо још једном истаћи да је држава формирала импозантан број задруга, што је позитивно, али само то није довољно за квалитетан напредак задружног сектора. За одрживи модел развоја задругарства потребна је едукација кадрова за вођење пословања задруга и потребна је квалитетна правна регулатива, која ће се приближити законодавству ЕУ.

Ljubomir MITROVIĆ, LL.D.

Full-time Professor

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

COOPERATIVES AND COOPERATIVE LEGISLATION IN SERBIA

Summary

Cooperatives have a long tradition in Serbia, but the cooperative sector is underdeveloped. It went through different periods, ups and downs and legal regulations that often were not for the benefit of cooperatives. The research goal of this paper is to review cooperative legislation in Serbia, from the first law that regulated this area, adopted in 1898 (Law on Agricultural and Crafts Cooperatives), to the current Law on Cooperatives, adopted in 2015, with analysis of the last three laws, presenting their positive and negative sides. The analysis within the paper showed that the Law on Cooperatives from 1996 and 2006 were incomplete and unacceptable, having in mind the social and economic changes that occurred in the meantime, as well as lack of functionality and insufficient creativity of legislative solutions, unresolved ownership and legal relations and a minimum number of founders that was on a high level, the issue of equal stake and others, thus, the adoption of the new law on cooperatives was mandatory for the future development of cooperatives. Even though the current Law on Cooperatives (2015) somewhat brought an improvement of legal regulations, there were no significant changes of the legal and economic framework, thus, it remained on the same positions related to the previous, classic concept of the cooperative. In the paper, the author also points out the requirement to modernize current legal regulations with newly added rules and education of all participants in the process, to make cooperatives in Serbia an economically sustainable model of development, following the experiences and the European Regulation 1435/03 on European Cooperative Societies.

Key words: *cooperative, cooperatives, cooperative legislation, European Cooperative Societies, Serbia.*

ЛИТЕРАТУРА

Бранко Маричић, *Задругарство: Чинилац економије или жртва у времену транзиције*, доступно на: <http://sindikalizam.org/wp-content/uploads/2014/09/zadugarstvo-činilac-ekonomije-ili-žrtva-u-vemenu-tranzicije.pdf>.

Бранислав Гулан, *Задругарство у свету и у Србији од оснивања до данас*, извор:

<https://asinfo.info/zadругarstvo-u-sveu-i-u-srbiji-od-osnivanja-do-danas.25/05/2020>.

Бранислав Гулан, *Земљорадничко задругарство у функцији развоја пољопривреде и села*, Макроекономија, октобар 2017.

Бранислав Гулан, *Задругарство у Србији од оснивања до данас – 2018*, Макроекономија, фебруар 2018.

Владимир Закић, Марија Николић, *Финансијска подршка државе задругама у Србији*, Школа бизниса, бр. 1/2012.

Вукашин Бегенишић и сар., *Век и по задругарства*, Задружни савез Југославије, Београд, 1995.

Закон о банкама, Службени гласник РС, број 107/2005.

Закон о задругама, Службени гласник РС, број 34/2006.

Закон о задругама – ЗОЗ, Службени гласник РС, број 112/2015.

Закон о задругама, Службени лист СРЈ, број 41/96.

Закон о задругама, Службени лист СФРЈ, број 3/90.

Закон о земљорадничким и занатским задругама, Српске новине, 16. 12. 1898.

Закон о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивање земље пољопривредним организацијама, Службени лист ФНРЈ, број 22/53.

Закон о привредним задругама, Службене новине Краљевине Југославије, бр. 217 од 24. септембра 1937.

Закон о регистрацији привредних субјеката, Службени гласник РС, бр. 55/2004, 61/2005, 111/2009.

Јеремија Симић, *Улога задругарства у развоју пољопривреде и села*, 100 година земљорадничког задругарства Србије, ЗСС, Београд, 1994.

Council Regulation (EC), № 1435/2003, July 22nd on the Statute for a European Cooperative Society (SCE).

Катарина Марковић, *Пољопривредно задругарство у Републици Србији – стање и перспективе*, Летопис научних радова, бр. 1, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2007.

Љубиша Дабић, *Задруге као посебан правно организациони облик (упоредноправни приступ)*, Право и привреда, Београд, 4-6/2011.

Љубиша Дабић, *Задружна ревизија у Републици Србији са освртом на Закон о ревизији аустријских задруга*, Прва научна конференција „Савремено задругарство у Србији“, Књић, фебруар 2019.

Марија Николић, Владимир Закић, Владимир Тасић, *Ревитализација ишtedно-кредитних задруга у Србији*, Банкарство, Vol. 47, број 2, 2018.

Мирослав Витез, *Неки апекти корпоративног управљања задругом*, Право – Теорија и пракса, Правни факултет за привреду и пословање, Нови Сад, бр.1-3/2018.

Милан Кркобабић, министар у Влади Србије и председник Националног тима за препород села Србије, *Како задруге дочекују свој дан*, РТС, 3. јул 2020.

Марија Николић, Јасмина Арсенијевић, *Компарација Закона о задругама у Републици Србији и земљама у окружењу*, Регионална научностручна и бизнис конференција, Лимен 2015, Зборник радова Лидерство и менаџмент држава, Предузеће Предузетник, 2015.

Основни закон о земљорадничким задругама, Службени лист ФНРЈ, број 49/49.

Основни закон о пољопривредним задругама, Службени лист СФРЈ, број 13/65.

Пољопривредна предузећа и земљорадничке задруге, Билтен, СЗС, Београд, 1999.

Славка Митровић, *Допринос пољопривреде у развоју Србије*, докторска дисертација, Универзитет у Приштини, Пољопривредни факултет, Лешак, 2016.

Уредба о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга, Службени лист ФНРЈ, бројеви: 14/53; 20/54.

Устав СФРЈ, Службени лист СФРЈ, број 14/63.

<http://www.sluzbenilist.co.yu>.